

הרב גבריאל גולדמן והרב מנחם בורשטין

הגדרת טיפולי פוריות מבהינה הלכתית¹

כל אדם שאין לו בנים חשוב כמת שנאמר: הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי
(נדרים סד ע"ב)

א. הגדרת העקרונות

להלן נשתמש גם במונח 'עקרונות' ובהטיותיו, כיוון שאנו עוסקים בהגדרות ההלכתיות כפי שנוסחו על ידי הפוסקים. אך ככלל, נשתדל להשתמש במונח 'אי-פוריות', כיוון שהוא מונח מתאים יותר למצב הרפואי בימינו. זוגות רבים שהיו מוגדרים בעבר כעקרים, עשויים בימינו להיפקד בילדים למרות היותם סובלים מבעיות פוריות.

1. הפוסקים בימינו נחלקו כיצד להגדיר את מצבם של הזוגות הלא פוריים: האם בגלל תפקוד לקוי של המערכות הדרושות לפוריות נחשבים האיש או האישה שאינם פוריים כחולים, ואם כן – מה דרגת מחלתם, או שמא אי-פוריות איננה מחלה, ודינם כבריאים לכל דבר?

2. יש אומרים שדינם של הזוגות הלא פוריים כבריאים² יש שהגדירו את מצבם כמקצת חולי³ ויש הסבורים שדין איש או אישה שיש להם פגיעה ממשית באברי ההולדה ועקב כך הם לא פוריים, הרי זה בגדר 'סכנת אבר'⁴.

אמנם דעת רוב הפוסקים היא להחשיב את אי הפוריות כגדר של חולה שאין בו סכנה, ואת טיפולי הפוריות לזוגות שאינם יכולים ללדת כדרך כל הארץ בגדר של רפואה.⁵ דבר

1. טיוטת פרק מתוך ספר פוע"ה כרך ב שבשלבי הוצאה לאור.
2. הרב יוסף שלום אלישיב, דבריו הובאו בשיעורי תורה לרופאים, ח"ג סי' קסה עמ' 107, לפיכך אין חיוב על הבעל חיוב תשלומים ברפואתה לעקרונות, ואין להתפלל עליה בברכת רפאנו, וראה להלן הערה 3, וצ"ע. שו"ת באר משה, ח"א סי' לג אות ח, לפיכך מותר לאישה עקרה לקחת תרופות בשבת לצורך עיבור, כי לא גזרו על סממנים בשבת לאנשים בריאים.
3. שו"ת חלקת יעקב, יו"ד סי' סב, אות ו, וראה דבריו בהערה הבאה. הרב דב ליאור בתשובה לשאלת הרב גדעון ויצמן, חנוכה תשס"ב. התשובה פורסמה בשו"ת דבר חברון, ח"ב סי' שפג.
4. שו"ת חלקת יעקב, אורח חיים, סי' קנ; וראה לעיל בהערה הקודמת. הרב יהושע נויבירט, דבריו הובאו בנשמת אברהם, אורח חיים, ההקדמה לס' שכח, עמ' שצא. הרב אביגדר נבנצל, בתשובה לשאלת הרב מנחם בורשטין, כתב להבדיל בין שני מקרים: יש לחלק בין מי שאברי ההולדה שלו אינם מתפקדים כהלכה ומקבל טיפול המיועד לתפקוד האברים, ודינו כסכנת אבר והטיפולים שמקבל מותרים באופנים מסוימים בשבת, לבין מי שמקבל טיפול שאינו מתקן את האברים אלא נותן להם תחליף, כגון הזרעה תוך רחמית, שאינו נחשב כטיפול המותר בשבת לצורך הצלת אבר.

זה נעשה גם מתוך ההתחשבות בזוג המבקש להביא לעולם צאצאים עקב הכמיהה להורות והצורך בה. אי-פוריות של בני זוג עלולה לגרום למצב נפשי קשה וחמור, וכדברי רחל אמנו: 'הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי'⁶. מי שאין לו בנים נחשב כמת,⁷ וכאילו הוא הרוס.⁸ ראייה לכך שהבראה מעקרות נחשבת רפואה אפשר להביא מספר בראשית (כ, ז), שם נאמר: 'ורפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו'. ולמעשה יש לפסוק כדעה זו.⁹

ב. הגדרת הטיפולים

3. מותר לטפל בכל סוג של עקרות של האישה, בין שנגרם בידי אדם ובין בידי שמים.¹⁰
4. טיפול תרופתי או טיפולים רפואיים המאפשרים היריון ולידת ילדים (כגון צנתור חצוצרות, הסרת מחיצה ברחם וכדו'), ודאי שיש בהם סיוע לקיום מצוות פרייה ורבייה, ורפואת בני הזוג יש בה גדר של הכשר מצווה. התייחסות לטיפולי פוריות כגון הזרעה תוך רחמית והפריה חוץ גופית תובא בפרקים מיוחדים העוסקים בכך.
5. על פי ההכרעה ההלכתית שאי-פוריות היא בגדר מחלה, וריפוייה הוא בגדר רפואה, מותר לקחת סיכונים מסוימים בטיפולי פוריות, ומותר לבצע פעולה רפואית בשבת המחויבת לטיפול פוריות בדרך של שינוי באיסורי דרבנן או אמירה לגוי.¹¹ מאותה סיבה יש חובה על החברה לספק את הצרכים והמשאבים הנחוצים לטיפול פוריות, וחלה על הרופא החובה הכללית של 'רפא ירפא' במתן סיוע וטיפול לזוגות כאלה.

5. הרב יעקב אריאל, הרב אפרים גרינבלט, הרב אשר וייס, הרב אביגדר נבנצל בתשובה לשאלת הרב גדעון ויצמן, חנוכה תשס"ב. תשובת הרב אריאל פורסמה גם בשו"ת באהלה של תורה, ח"ה סי' לד. תשובת הרב וייס נתפרסמה גם בתחומין כג, עמ' 220–222. הרב מרדכי אליהו, הרב זלמן נחמיה גולדברג והרב יצחק זילברשטיין, תשובות בעל פה לרב גדעון ויצמן. הרב גולדברג הוסיף שזו גם דעת חותנו, הרב שלמה זלמן אויערבאך, והרב זילברשטיין הוסיף שזו גם דעת חותנו, הרב יוסף שלום אלישיב. וראה לעיל, הערה 2, וצ"ע. וראה עוד בשמירת שבת כהלכתה, פרק לד הערה פג, ואולי הספק שם הוא רק לעניין שבת, וצ"ע.
6. בראשית ל, א.
7. נדרים סד ע"ב. בראשית רבה, פרשה מה, סי' ב.
8. בראשית רבה, שם.
9. ראה הרחבה וסיכום הדעות במאמרו של הרב גדעון ויצמן, 'המעמד ההלכתי של זוג עם בעיות פוריות', תחומין כג (תשס"ג), עמ' 220–223, וכן במאמרו 'טיפולי פוריות בשבתות ובמועדים', בתוך הורות נכספת, עמ' 344–345.
10. שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' מא אות ח, הובא גם בהלכות רופאים ורפואה, עמ' קס הלכה ו.
11. ראה שו"ע, או"ח סי' שכח סעי' יז, שאופנים אלו הותרו לחולה שאין בו סכנה. ראה גם תשובות הפוסקים שהובאו בהערה 5. וראה מאמרו של הרב גדעון ויצמן, תחומין שם, שכתב בסוף מאמרו שכך דעתם של הרב יוסף שלום אלישיב, הרב שלמה זלמן אויערבאך, הרב יעקב אריאל והרב אפרים גרינבלט.

6. בעזרה לזוג עם בעיות פוריות יש גמילות חסדים גדולה, ובמיוחד כיוון שהזוגות סובלים באופן נפשי מהיעדר צאצאים, ויש בכך גם משום השכנת שלום בין איש לאשתו.¹²

ג. עניינים כלכליים

טיפולי פוריות עלולים לעלות ממון רב. גם הזמן הרב המושקע בטיפולים בא לעתים לידי ביטוי בכסף, שהרי 'זמן הוא כסף'. האישה צריכה להתפנות מעבודתה לעתים תכופות, ולא פעם גם הבעל צריך להתפנות מעבודתו, גם לצורך הטיפולים וגם כדי ללוות את אשתו, כדי שלא תרגיש, חלילה, שזה רק עסק שלה.

כדי לא להתעכב בגלל הנושא הכספי בכל שלב ושלב, רצוי לחשוב מראש על פתרונות. הלוואות וגמ"חים יכולים לבוא בחשבון, או סיוע מהורים ובני משפחה המעוניינים לעזור. חיוני להקציב מראש סכום משמעותי שיוגדר לצורך ייעודי זה לאחר התייעצות רפואית. כמו בכל נושא משמעותי, חשוב שגם הנושא הכספי יוגדר ויתבצע מתוך שיתוף פעולה מלא בין שני בני הזוג.

במדינת ישראל יש טיפולים ובדיקות רבות שניתן לבצע דרך הרפואה הציבורית בתשלום סמלי דרך קופות החולים, בפרט אם יש לבני הזוג ביטוח משלים. לכן מומלץ לבני זוג לרכוש ביטוח משלים מיד בראשית נישואיהם, עוד לפני שידוע על בעיה כלשהי.

טיפולים פרטיים הם נעימים יותר, בדרך כלל, אך לעתים זהו תענוג יקר, ולא תמיד חיוני. יש להעדיף טיפול פרטי רק אם איש מקצוע המבין בנושא ממליץ על טיפולים מסוימים שבהם יש צורך במיומנות מיוחדת. במקרים כאלה מוצדק גם להיעזר במשפחה או בגמ"חים מיוחדים לענייני פוריות המעניקים הלוואות או תמיכות. צריך שיקול דעת רחב והתייעצות עם אדם מחוץ למערכת הזוגית לפני ששוכרים תכניות חיסכון, ובוודאי לפני שנוקטים צעדים כגון מכירת דירה.

7. לצורך טיפולי פוריות מותר ואף צריך להוציא הוצאות מרובות,¹³ ויש מי שכתב שאין צורך להוציא ממון רב לצורך קיום מצוות פרייה ורבייה¹⁴ אך רשאי לעשות כן,¹⁵ ויש מי שהסתפק בכך.¹⁶

12. ראה הרב אביגדר נבנצל, ספר אסיא ה', עמ' 92 (אסיא לד', תשרי תשמ"ג, עמ' 5). דבריו הובאו גם בנשמת אברהם, אבן העזר, סי' א עמ' כז.

13. ראה שו"ת אבני נזר, אבה"ע סי' א אות ט, שלצורך קיום מצוות פרייה ורבייה צריך אדם לתת את כל ממונו, בשונה ממצווה רגילה כגון מצוות לולב, שגם אם לא יוכל לקיים מצווה זו בשנה מסוימת, יוכל לקיים אותה בשנה אחרת. הרב שלמה דיכובסקי, 'בעלות על ביציות מופרות', תחומין כב, עמ' 406.

14. שו"ת מנחת אשר, ח"א סי' סט.

15. הרב אשר וייס, מכתב לרב דביר עמר, תשע"ה. הרב וייס ביאר שמה שכתב בשו"ת מנחת אשר הנ"ל הוא מצד חיוב להוציא הוצאות לקיום מצווה, אך מכיוון שטבע האדם להשתוקק השתוקקות עצומה להביא ילדים לעולם, זהו צורך גדול מצורכי האדם שאין גדול ממנו, ומותר לאדם להוציא את כל ממונו לשם כך. והוסיף עוד שההגבלה שחז"ל נתנו על הוצאות לצורך קיום מצווה היא רק במצוות שאין בהן תועלת לאדם עצמו מלבד עצם קיום המצווה.

16. שו"ת מנחת שלמה, ח"ג סי' קג אות א. אך ראה ועלה לא יבול, ח"ב עמ' קיט, שכתב בשם הרב שלמה זלמן אויערבאך, שלצורך טיפולי פוריות יש להוציא אף יותר מחומש – מידה שנתנו חכמים בהגדרת

8. יש מי שכתב שככלל לא ניתן לממן טיפולי פוריות מכספי מעשר כספים של הנצרך לכך בעצמו, כיוון שמעשר כספים מיועד לצדקה לעניים, וטיפולי הפוריות אינם מיועדים לעניים ולצורכי רבים.¹⁷ ויש שהורו שמותר לזוג לממן את טיפולי הפוריות שלו מכספי מעשר אך ורק בשעת הדחק, דהיינו כשאין בידו אפשרות לממן טיפול כזה ממקור אחר.¹⁸ יש מי שנטה לאפשר להשתמש בכספי מעשר לצורך טיפולי פוריות.¹⁹ ויש מי שחילק והורה שניתן להשתמש בכספי מעשר לצורך תשלום על פיקוח הלכתי, אך לא לצורך קניית תרופות וכדומה.²⁰

9. לעומת זאת, מותר לאדם לתת את כספי המעשר שלו לטיפולי פוריות של חברו או לארגון המסייע לזוגות שעוברים טיפולי פוריות. הטעם הוא שאדם יכול לתת כספי צדקה לנצרכים אך אינו יכול להשתמש בכספי מעשר לצורך עצמו, גם אם מדובר באותם צרכים.²¹

10. אם אישה רוצה עוד ילד והבעל חושש בגלל הפרנסה, אפשר לנסות לשכנע את הבעל שתיוק בא עם ככרו ופרנסתו,²² אך אם הדבר עלול לגרום למריבות – אין לבצע טיפולי פוריות.²³

11. מסתבר שיש הבדל בין המאמץ הכלכלי הנדרש לקיום מצוות פרייה ורבייה לבין המאמץ להרחבת המשפחה מעבר לכך.

-
- החייב עד כמה יש להוציא לצורך צדקה: 'המבזבז (לעניים – רש"י) אל יבזבז יותר מחומש' (כתובות נ ע"א), או שלישי - מידה שנתנו חכמים בהגדרת החייב עד כמה יש להוציא ממון כדי להדר במצווה מסוימת: 'אמר רבי זירא אמר רב הונא: במצווה עד שלישי' (בבא קמא ט ע"א-ע"ב). מסקנת הגמרא היא שמצווה להוסיף עד שלישי מערך מצווה כדי להדר בה. ראה שו"ע, או"ח סי' תרנו סעי' א, ודבר זה אף כלול בהיתר למכור ספר תורה.
17. הרב דב ליאור, שו"ת דבר חברון, חלק ג, סי' קמ אות יד. הרב הורה שאם לבני הזוג קשה מבחינה כלכלית, שלא יפרישו מעשר כספים באותו חודש עד שירווח להם. אבל אם הפרישו מעשר כספים, צריכים לתת לעניים.
18. הרב יעקב אריאל והרב אשר וייס, בתשובה לשאלת הרב אליהו האיתן, תמוז תשס"ב (תשובת הרב וייס פורסמה בקובץ 'דרכי הוראה', קובץ י – הלכות מעשר כספים, תמוז תשס"ט, סי' ח – טיפולי פוריות ממעשר כספים). הרב אריאל הוסיף שלאחר שירווח להם, צריכים לפרוע את חובם למעשר, אך יכולים לעשות זאת גם על ידי חיסכון לילד שייוולד.
19. הרב זלמן נחמיה גולדברג, תשובה כנ"ל לשאלת הרב אליהו האיתן, תמוז תשס"ב.
20. הרב אפרים גרינבלט, תשובה כנ"ל לשאלת הרב אליהו האיתן, תמוז תשס"ב.
21. כך עולה מתשובת הרב אפרים גרינבלט, כנ"ל. הוראה על פה מהרב מרדכי אליהו לרב מנחם בורשטיין.
22. הביטוי 'ככרו בידו' לקוח ממסכת נדה (לא ע"ב) ומשמעותו שמזונותיו של התינוק באים יחד עמו לעולם. יש להעיר בהקשר זה שלעתים אדם משתכר באופן סביר, אך הוא לא יודע לנהל את ענייניו הכלכליים כראוי. לכן פעמים רבות הדרכה לניהול נכון של משק הבית עשויה לסייע למשפחה, ומתוך כך גם תאפשר להם להגדיל את משפחתם.
23. הרב מאיר ניסים מאזוז, בפגישתו עם רבני פוע"ה, כ"ט בתמוז תשס"ד.

ד. טיפולי פוריות לזוגות בעלי ילדים

12. זוג שיש להם כבר בן ובת, והאישה אינה מצליחה להרות כדרך כל הארץ, אין למנוע ממנה ללכת לרופא לקבל טיפולי פוריות, אם היא רוצה בכך, ויש לסייע לה בכך.²⁴ ויש מי שכתב שאם לא ידועה הסיבה לאי-הפוריות, לא ילכו לרופאים, שיש לתלות שהקב"ה לא רוצה לזכותם ביותר ילדים, ויסתפקו בתפילה.²⁵

ה. היריון העלול לגרום להילולי שבת

13. אישה שידעת שכניסתה להיריון תגרום לה לצורך בחילולי שבת רבים, בכל זאת מותר לה להיכנס להיריון, ואפילו אם בעלה קיים כבר מצוות פרייה ורבייה.²⁶

ו. מתן טיפול לגויה או קבלת טיפול מרופא גוי

14. מותר לרופא יהודי לטפל באישה גויה שיש לה בעיות פוריות, כדי שתלד.²⁷ מותר לאישה ישראלית להתרפא אצל רופא מומחה גוי.²⁸

24. הרב יצחק זילברשטיין, בשם הרב יוסף שלום אלישיב בתשובה בסוף ספר ברכת בנים, בקונטרס זכרון נפתלי יוסף, עמ' תקכד.

25. שו"ת אגרות משה, אבה"ע ח"ד סי' עג ס"ק ג.

26. שו"ת ציץ אליעזר, חלק כב סי' צ, ודבריו הובאו גם בנשמת אברהם, אורח חיים, סי' רמח מעמ' קצ ואילך. הדוגמה שהביא: חולת סכרת, וכדי שתהיה מאוזנת היא מזריקה 3-4 זריקות אינסולין ביום, ולפני כל זריקה עליה להקיז דם מאצבעה לבדיקת רמת הסוכר בדם, כדי שתדע כמה אינסולין להזריק לעצמה. פעולה זאת מחויבת להתבצע מדי יום, כולל שבת, אף שהדבר כרוך באיסור תורה של הוצאת דם לשם בדיקה. בהיריון האיזון חייב להיות מדויק עוד יותר כדי לא לסכן את האישה או את העובר, ולכן היא חייבת לעשות 4-8 בדיקות ביום, וממילא כמות חילולי השבת גדלה בהתאם. כיום ייתכנו אמצעי בדיקה ללא חילול שבת, אך העיקרון ההלכתי נשאר.

לעתים הצורך בבדיקות דם אינו מיועד לאיזון מצבה הרפואי של החולה, אלא הרופא מבקש שבוע שלם של בדיקות ללא טיפול כדי שיוכל להתוות תכנית טיפול להמשך. במצב כזה אין הכרח לעשות את הבדיקה דווקא בשבת, ובוודאי אין בכך צד של פיקוח נפש בשבת.

27. משום איבה, שו"ת הרשב"א, ח"א סי' קכ, וכתב שם שראה את הרמב"ן שנתעסק במלאכה זו אצל הנוכרית בשכר. שיירי כנסת הגדולה, הגהות הטור, יו"ד שם אות ו, ובסוף דבריו כתב שבחינם אסור לעשות להם רפואה, ומכל מקום שומר נפשו ירחק מהם. דרכי תשובה, יו"ד שם, אות ז. סיכום בנשמת אברהם, יו"ד סי' קנד עמ' עד.

28. רמ"א, לשו"ע יו"ד סי' קנה סעי' א. ש"ך, לשו"ע שם, ס"ק ג.